

A „Kurjácška gredai“ ősemberi telep Kécsán (Torontál vm.)

(Második és befejező közlemény.)

II. Edények.

Mióta az emberiség a legrégebb iparágak egyikét, a ceramikát ismeri, nincsen praehistoriai őstelep mint lakóhely, melyen egykorú edények — a háztartás e nélkülözhetetlen kellékeinek — maradványai, a durvább, finomabb edény-cserepek föltalálhatók ne volnának, sőt a telepek felszínén való általános elterjedésük és százakra menő nagy számuk által az őstelepek felfedezhetésének, tapasztalataim szerint mindenkor a legbiztosabb útmutatói szoktak lenni. A kécsai telep ősemberi tárgyai között is a legtöbb az edénycserep, melyeknek összetett egykori ép példányai még az őskori tulajdonosok használatában összetörve úgy szerte-széjjel váltak és hanyódtak egymástól, hogy egy ugyanazon edényhez fölismerhetőleg tartozó két töredék lehetése ugyszólván lehetetlen. A vastagabb, erősebb edények nagyobb cserepeket, a vékonyabb, kisebb tárgyak kisebb töredékeket, ellenben az ép alak nagyobb darabjait hagyták fenn, mint aránylag az előbbieket.

Anyaguk apró kavics szemektől, homoktól teljesen ment, égetett sárga agyag, melyet — minthogy fazekas-korong nyoma a cserepeken nem vehető észre — korong nélkül más módon alakíthattak meg. — A cserepek vastagsága különböző; a legvékonyabb 2 mm., a legvastagabb 15 mm. A legszokottabb vastagság 4—10 mm. s e számokat úgy le, akár föléle meghaladó mérettel bíró cserepek sokkal gyérebbek. Minden cserep égetett; a finomabb szövötűek és jobban kiégetettek igen tömörek, míg a vastagfalú, durvább szövötű edény darabok nem oly szilárd összetartozással bírnak. A cserepek uralkodó színe szennyes-szürke, de vannak hamvas-szürke, szürkés-fekete, másrészt szürkés-sárga és halvány téglasárga színűek is. Az anyag belső része fekete, kevés a sárga; az edény falának egyik oldala rendszeren azonos színű a másik oldalával. Az anyag jelenlegi színe az anyag eredeti, természetes színétől és az

égetés különböző fokától függ, míg az oldal vagy külső szín előállításához hozzájárul a mállási processus is.

Az edények töredék részletei: perem, fogantú (e.-fül), oldal- és fenék-darabok.

Perem a legtöbb vízszintesen síma, nem hiányzanak azonban kisebb csücs-kiemelkedésekkel díszes változatosságú perem-darabok sem. Egyébaránt a perem még lehet függőlegesen felegyenesedő, kifelé és behajló állást. A legvaskosabb edények felálló, — a vékonyabb fazekak, csuprok, bögrék, kihajló, — s a tálforma edények befelé hajló pereműek. A perem ritkán van rajzdíszrel ékesítve.

Fogantú (e. fül) 7 féle van, u. m.:

1. A függélyes peremű vastos edények oldalain, közel a perem alatt 2—4 cm. átmérőjű körlyukak is jönnek elő, melyek kezdetleges fogantúnak tekintendők, mivel az edény körül olyképen voltak elhelyezve, hogy az edény két ellenoldalán a hüvelyk- és mutatóujjakat 2—2 lyukba téve, onnan az edényt könnyen és biztosan lehetett fölemelni. (Előkerült 15 ily töredék.)

2. Kúpogantú. Az edény külső falán a perem alatt kiemelkedő 2—4 cm. magas kúpalakú bütyök fogantúnak ismerhető fel, azonban a függélyes peremű, nagyobb fazekakon látható ezen szintén primitív fogantú czéljának nem a legjobban felelhetett meg, mert arra alkalmatlan alakja miatt az ujjak közül könnyen kicsúszhatott. (Csak 10 drb. van.)

3. Bütyökfogantú. Mindig függélyes peremű, durvább nagy fazekakon a perem alatt az edény testéből formált 3—7 cm. széles, 1.5—4 cm. magas bütyök állanak ki oldalfelé, mint igen czélszerű fogantúk. (A gyűjtött cserép között volt 50 drb. ily fajta.) Egy cserepen e bütyök az 1. sz. lyukkal együtt van alkalmazva. Ritkán a bütyök vége 1—2 pár barázda által u. n. lánczdíszes.

4. Átlírt-bütyök fogantú. Ezek az előbbi bütyök megvastagítása és a lágy agyagnak egy pálczikával történt vízszintes átlírása által keletkeztek. Az üregalak szabályos kör. Apróbb edényeken, néhány kis fazekat leszámítva, inkább tálaknál készítették. A legkezdetlegesebb lyukfülek képviselői, melyekből a csinosabb edényfülek fejlődés kezdete kiindul. (Ide számítható 30 darab e. fül.)

5. Ha a 3-ik sz. lapos bütyöket meghosszabbították és mint agyagszalagot egy hengerded pálczára ráhajlították, előállottak az oly lyukas fülek, melyeknek üregalakja kör vagy az ellipszisre hajló hosszúkás kör. A nagy vastag fazekak kaptak ilyen füleket, de alkalmazták a kisebb, erősebb fazék és tál oldalaira is. Ide tartoznak a legvaskosabb edényfülek még mindig kezdetleges ősrégi formával. (Láttam 100 darabot.)

6. Lyukas fülek pálczára hajlítás nélkül egészen szabad kézzel készítve. Az agyagszalag hosszabb, keskenyebb, vékonyabb, miáltal

a fülüreg nagyobbodott és alakja a körből elég szabályos kerületté vagy ovalissá változott. Későbbi időben kifejlődött formának tekinthető, mely napjainkban használatos csuporfülek eredeti mintáit képezi, s ennél fogva az őstelepek kormeghatározásnál némi támpontul szolgálhat. Alkalmazták kis fazekakon és bögréken. Gyengébbek lévén kevés számban maradtak fenn. (Találhattam 25 darabot.)

7. Az edényfogantyú itten bemutatott fejlődése az előbbennel még nem állapodott meg, hanem tovább vitték aképpen, hogy a fülzalag eddigi többé-kevésbé széles és lapos átmetszetű alakját keskenyítve hengeresre vagy 3 oldalúra változtatták. Fülüreg-alak az előbbi maradt. Legjellemzőbb azonban ennél, hogy a peremből azon a helyen, hol a fülzalag felső vége a peremhez van erősítve ezek folytatásaként egy lekerekített, 3 szögű vagyis szív alakú kis csúcs emelkedik fölfelé, mely egy nagyobb edény kivételével a legizlésebb bögréknek kölcsonöz sajátos és tetszős külső alakot. Több a csúcsok között rajzzal is díszített, míg két másik csúcs a középig tett bemetszés által nyert ékesítést. Ezekben az edényfogantyú legmagasabb kifejlődését is befejezte. (Összegyűjtöttem 35 darabot.)

Az edények oldalfalai egyenetlen vastagságúak, a nagy edények nehezen hajló merev, a kisebbfajta fazekak és bögrék ellenben karcsúbb, hajlongóbb s általában csinosabb alakú oldalfalakkal bírnak. A perem alatt az edény külső oldalain foglalnak helyet a díszítések, mikről alább fogok szólni.

Edényaljzat vagy fenék kétféle alakban lett készítve, u. m. a széles alju nagyobb edényeknél lapos, a kisebbeknél homorúra kivájt és körpárkányt képező aljzat. (Mindenik 30—30 példány.) A fenék alakja kör s csakis a csolnakforma edénynél két végén hegyesedő hosszúkás.

A nagyobb töredékekből kivehetőleg az ősedények fazekak, csuprok, bögrék, köcsögök, tálak és csészék voltak s mindezeknek rendeltetése nem különbözött a mai edények legközönségesebb czélokra való felhasználásától. (Tartó-, főző-, evő-, ivó-edények.) A legkisebb edények a gyermek-játékszerű apró tárgyakhoz hasonlóak, őket követik a bögrék 10 cm. a fazekak körülbelül 20—30 cm. s végül a legnagyobbak 40 cm.-nél nem nagyobb magassággal. A leírt cseréptárgyak után még csak 3 darab olyan töredék maradt, mely edény-fedőre emlékeztet, kicsiny fenékhez igen hasonló fogantyúval, néhány lapos, vastagabb cserép töredék pedig alighanem síma tálczalap lehetett.

Sok edény külső oldala, nyaka, ritkán pereme, sőt ritkábban még a perem belső oldala is díszítéssel némelykor igen gazdagon van ellátva. Az ornamentikai módozat három alakban és eljárásban nyilvánul u. m. 1. szabadkézi rajz, 2. benyomatú dísz, 3. domború-dísz.

Szabadkézi-rajz dísz.

A díszített cserepek legnagyobb része rajzdíszes. A díszítési csoportozatokból a következő 4 alkotó rajz-elemet lehet kiválasztani:

a) Pont-dísz, vesszővel beszurkált pontok vízszintes, függőleges, párhuzamos sorokba, kiemelkedő sok kis csücsök körül köralakban, síma kör csoport és ritkán rendetlen csoportban egymás mellé helyezve.

b) Vessző-dísz, hegyes pálczikával bekarcolt vesszőcskék (virgula) az edény körül vízszintes irányban haladó sorai, melyekben az egyes vesszők függélyes vagy ferde állásúak, továbbá párhuzamos egyenesek közé ékelt vesszősorok, egy rövid egyenes vonalhoz oldalt ferdén hozzátámasztott virgulák fenyőághoz vagy halgerinczhez hasonlólag.

c) Egyenes vonaldísz, fácskával húzogatott párhuzamos egyenesek, vízszintesen az edény körül, felülről lefutó, különösen ||| de || és |||| számú párhuzamos egyenesek, egyenközü vonalak átmetszve ugyanilyenek által, egyenesek összetételéből álló törtvonal, szögvonat, két egymással egyenközüen haladó czik-czakkos törtvonal.

d) Görbe vonaldísz, rendszeren az edény nyakán, az edény alsó részét ékesítő egyéb rajzok legtetején van 2—3—4 egymás fölött egyenközüen menő és menni akaró, letelé hajlított végű görbevonal, azaz hullámhegyvonal; vannak egymás fölé görbített szabálytalan ivvonalak (2—3—4. sz.), melyeknek végei egy-egy pontban egyesülnek s végül előjönnek még felfelé hajlított végű görbék, csücskök körüli körvonal s néhány concentrikus kis kör is.

Az itten felsorolt rajzcsoportozati elemek megjegyzendő, nem egymagukra külön-külön használva fordulnak elő, hanem mind a négy elem együttesen alkot tetszésszerű rajz-combinatiót, azonban az egyenes-vonalú dísz használatában mégis bizonyos elszigeteltség uralkodik, a mennyiben több cserepen csak egyenes vonal és ezeknek összetételei szemlélhetők. Leggyakoribb elem az egyenes- és görbe-vonal. A rajzdíszítést a kihajló peremű, tehát természetesen a legesinosabb edényekre alkalmazták.

Benyomatú dísz.

E díszfaj zsineg vagy más ilyenmű kötőfonat lágy agyagba eszközölt benyomatát mutatja s különösen jellemző reá, hogy semminemű rajzdíszszel együtt egy cserepen nem találtam, ellenben egy pár esetben domború csücsökdísz és újjbenyomat társaságában igen. A zsinegbenyomat mélyedése rendszeren több hosszanti barázdából áll és pedig nevezetesen a 65 drb. fonat-díszes cserép között 1 drb. két, 55 drb. három, 8 drb. négy s 1 drb. öt ilyen fonat barázdával bír. Az egyes benyomatok szélessége 2—8 mm. közt változó, a

benyomásra használt zsinég vastagsága szerint. A nagyobb edények sajátságát képezi e dísz, melyeknek lapos oldalain részint körben, az edény körül, részint felülről lefutó alakban többnyire egyenes irányú, ritkán pedig meghajlított görbe haladásban többszörösen is benyomkodták. A fonat-díszes cserépdarabok tulajdonságai alapján úgy látszik, hogy a díszítés ily módja az edényeknek csakis némely fajain volt szokás szerint használatos.

Domború dísz.

A 3-ik módozata a díszítésnek az edény oldalain kidomborodó, a bronzkor specialitását képező u. n. »csücsök-dísz«. A mogoró nagyságú csücskök magánosan egyéb dísz nélkül a peremhez közel az edény körül állottak különböző távolságban egymástól (55% cserepen.), de vannak rajz-díszsel vegyes, különösen pontokkal s körvonallal körülfogott, vagy •• csoportonként fellépő csücskök is (40 db. cserép), míg benyomatú-dísz kíséretében csak 5 db. cserepen láttam előjönni csücsköket. Más edénytípusok mellett főleg a tálak részletein mutatkoznak. A csücsök-díszon kívül a domború-dísz csoportjába tartoznak az edény körül huzódó ama keskeny agyagszalagok, melyeket köröskörül egymás nyomában lenyomkodva egy lépcsőzetes felületű és lánczhoz hasonló czifrázattá alakítottak s ez a kevés példányban képviselt, u. n. »láncz-dísz«.

A kidomborodó és homorú ékítésen kívül leginkább a szabadkézi rajzdísz tükrözteti vissza ősemberünk művészeti talentumának minőleges fokát, melynek igen természetesen a megfelelő legmagasabb műizlésével karcolta és nyomkodta be egy hegyes vesszővel, vagy tompa kis pálczikával az edények lágy anyagába a leirt elemi díszítményeket. Összes művészete, mit az edények külső falaira tett szabadkézi rajz terén produkált, nem megfigyelései s utánzásai valamely tárgy alakjának, hanem az elemi díszítési motívumoknak részint egyenkénti, részint egymással tetszés szerint össze-vissza zsutolt használata, melyben kevés a rendszer, szabályszerűség és azonosság s tehát a cserepeken több azonos elrendezésű rajzot keveset láthatni. A pont, vessző és egyenes vonalak alkalmazásában begyakorolt kézügyességű, de a görbe vonalak szabályosságában hiányok mutatkoznak. A néhány rajzelem egyenkénti külön használata által származott unalmas egyszerűségeen túl akart emelkedni s ezt azzal vélte elérhetőnek, hogy azon elemeket a tetszésszerűség minduntalan változatos alakjaiban egyre másra csoportosította, kombinálta. A zsinég-benyomatú és a kidomborodó díszítmények inkább általánosságukban bírnak érdekléssel az ősember műizlését illetőleg.

Általában szólva az edényekről, azoknak egyes részletei, azonképen a díszítések elrendezései is annyira variálódnak kisebb elté-

rések által, hogy alig lehetséges mostani töredék voltukban az edények minden különbséget tevő tulajdonságait leírni vagy felsorolni s így azok a múzeumokban való megtekintésre, vagyis inkább a szemnek hagyhatók el.

A cserepek, tehát az edények nagy száma, az edényalakok egymásközi s azok részleteinek változatossága, különböző nagyságuk, vastagságuk, az anyag finomsága stb., mind az őstelep ceramicájának virágzó álláspontjáról és az ezzel kapcsolatos fokozatos fejlődéséről tesznek bizonyosságot, miről nem érdektelen látkép tűnik szemünkbe az ősedényeknek jelenleg már csak apró töredékekben főtartódott cserép-collectioján is.

III. Konyhahulladékok.

A kécsai nevezett őskori telep maradványainak 3-ik nagy csoportját teszik az ősember tartózkodási helyeiről sohasem hiányozható őskonyhahulladékok, melyek mennyiségileg a telep leletei között a cserepek után foglalnak helyet. Minőség tekintetében kizárólag csak az állatország keretébe tartoznak s ezek legtöbbször emlős állatok pörkölt-, égetett- és nyers csontvázszeinek, továbbá mocsárvízi kagylóhéjjaknak meg néhány madárcsontnak az ősember által azon időben szétdarabolt töredékei és törmelékei. Az őskonyhahulladék csontok könnyen megkülönböztethetők a későbbkori, fehér színű, zsíros, tömör szövetű csontoktól, miket a helység lakói szeméttel, trágyával hordanak ki jelentéktelen számban a környék szántóföldjeire.

Az őskori sok csont között kevés a nyers, égetetlen csontok száma, ezek világosabb sárgás-szürkék, lágyabbak, könnyen faraghatók s a csontsejtek porlékonyak. Általában jellemző a csontokra, hogy a legtöbb magán viseli a tűz nyomát. A pörkölt, vagy többé-kevésbé égetett csontok sötétebb, rozsdás- (okker) barna színűek, helyenként jobban égett feketék, némelykor igen zsírfénylők, faopálhoz hasonló igen tömör szövetű, likacs nélküli kemény (kövült) állagot nyertek s ütésre kissé csengő hangot hallatnak. Keménységük Mohs fokozata szerint 2—2.5. De vannak csontfölddé vált erősen égett csontdarabkák is. Így a csontrészeknek csak kis törmelékei fordulnak elő. Színök kékes-fekete, sötétes-kék, kékes-szürke vagy falféher s ritkán sötét-tarka márványszerűleg erezett is. Az ily nagyfokú égetést szenvedett csont szerves vegyületeitől megfosztódott s az ú. n. »csontföld« lett, mi viszonyítva a többi csontokhoz, kevés számban található a telepen.

Ép csontrészek előjövetele nem gyakori s azok is főleg a tömör szerkezetű, belül nem üres csontokból kerülnek ki, pl. fogak, alsó állkapcsok, bordák, ugriacsontok, lábujjperczek, patacsontok stb. A

legnagyobb részük általában töredék, de különösen a hengeres, belül üres, velőt tartalmazó csontok szenvedtek sérüléseket, minők a koponyák, lábszárcsontok s más porcogós vázrészecskék is. A koponyák mind szétzúzottak; a hosszú lábszárcsontok részint hosszában vannak széthasogatva, részint harántul eltördelve; a bordák végei, csigolyák tövisnyúlványai szintén töredékesek s mindezen állapotok az ősember kezemunkájának tulajdonítandók, a mit a velő és porc elvezetése végett cselekedett. A kagylóhéjjak elmállott, megfehéredett meszes külsővel bírnak, rétegenként lemezekre válnak s kettészittetésük által szintén több darabra estek széjjel.

A konyhahulladékokról az eddigiekben elmondottaknál azonban a földtani-régészeti tudományra nézve legnagyobb érdeklődéssel azon észleletek bírnak, melyek a telep őslakóinak táplálékát képező állatfajmaradványok alapos megismerésére és teljes felsorolására vonatkoznak. A kécsai telepen az egyes jellemzőbb vázrészecskék (állkapocs, fog, agancs, szarv, patacsont, teknő) determinálása alapján a következő őskonyhahulladék állat-fajok maradványait találtam:

1. *Equus caballus*, *L.* egy alsó állkapocs, fogak, patacsontok (phalanx tertia) s más vázrészecskék töredékei.

2. *Bos taurus*, *L.* három szarv-csont, fogak s néhány állcsont darab.

3. *Cervus elaphus*, *L.* állkapocsok, s egy 12 cm. hosszú és 2.5 cm. átmérőjű hengeres, belül korhadt szövetű, kopott agancsok drb oldalain faragások világos nyomaival.

4. *Cervus capreolus*, *L.* töredékes állkapocs, fogak és három agancs, (2 mint cs.-szerzám.)

5. *Ovis aries*, *L.* mintegy 15—20 állkapocs, számos fog és u. n. »ugri csontok (astragalus)«. Nem lévén eddig még biztosan megkülönböztethető a juhtól, nem állíthatom a *Capra domestica*, *L.* jelenlétét a maradványok között.

6. *Sus scrofa*, *L. ferus*. két drb hatalmas agyar képviseli határozottan, azonban már bronzkor lévén, kétségtelenül hiszem, hogy a k. b 25 többé-kevésbé töredékes alsó állkapocs között a szelídített *Sus domesticus* maradványai is lehetnek.

7. *Canis familiaris*, *L.* összesen 22 alsó állkapocs és több fog. Nagyság és alak tekintetében eltérés mutatkozik köztük, tehát többféle kutyafajta volt már a telep embereinek szolgálatában.

8. *Canis vulpes*, *L.* három állcsont töredék s egypár fog került elő a telepről.

9. *Arvicola sp. A.* (*Hypudaeus*) *amphibius*, *Desm. m. e. 6* alsó állkapocs és 2 koponyatöredék. A történelem előtti időben az Ó-Bega moesaras partvidékén gyakori lehetett.

10. *Mustella vulgaris*, (*L. v. Brist.*) egy teljesen ép kopo-

nyája utólagosan került ki az ásatások helyén az eső által kimosva. Tűz nyomai láthatók rajta.

11. *Madárcsontok*, belül üres, hengeres alakú kis töredékdarabok ritkán fordulnak elő.

12. *Halcsigolya* 1 cm. átmérővel bíró példánya. (*Cyprinus carpio* v. *Esox lucius*.) Egyetlen egy halmaradvány a telepen ez.

13. *Anodonta mutabilis*, *Clessin*: variatio. (a típusos alak számos változatainak egyike.)

14. *Unio pictorum*, *L.* típusos törzsalakjainak az előbbeninél jóval gyakoribb előfordulását ép és töredék teknődarábjai.¹

Az emlős maradványok között legtöbb a disznó, kutya és a juh. Követik a tulok, szarvas, őz, ló, poczok és a róka. Kagyló egyedek is számosan vannak. Legkevesebb a madár és hal. Kevés számmal vannak képviselve az apróbb emlősök, madarak meg a halak. A kis emlősök nem nagy keresletnek lehettek alávetve kicsiny testök, de annál nagyobb éberségök s így nehezebb kézrekerítési módjuk miatt, míg az utóbbiak különösen a halak ízletes húsa — tekintve az Ó-Bega folyó mocsaras vidékének közelségét is — annál gondosabb utánjárásban részesültek, azonban ezeknek apró, gyenge csontjai részint megemészlettek az ősember és őskutyái által, részint pedig széthányódtak.

A ló, tulok, juh, házi disznó és a kutya már mint házi állatok megszelídítve szerepelnek a Kurjácska gredai ősember háztartásában. A szarvas, őz, vaddisznó, róka, poczok és a közönséges menyét vadászat útján elejtett vadállatok, melyek az őstelep közlebbi környékén hajdan létezett rengeteg erdőségekre adnak következtető megemlékezést, mivel az ember a fejsze nyomán az ekevasának útát nyitva azokat végkép kipusztította. Ezekkel természetesen a nagyobb vadak is eltűntek a vidékről. Különösen a két első nemes vad képezte az ősembernek bizonyára keresve-keresett vadállományát jóízű húsa, finom bőre s eszközzé felhasználható igen alkalmas agancsai végett. A halcsigolya és a kagylók a halászati foglalkozás gyakorlását jelzik. A táplálékul használt két kagylófajt az Ó-Bega folyóból szedte ki, a hol ugyanazon fajok különösen az *Unio pictorum* fölülte elszaporodva — még ma is élnek.

A manapság is élvezni szokott állatoktól eltekintve érdekes, hogy a kutyát, rókát, poczkot és a közönséges menyétet is följegyezhetni az ősember étlapjára, a mint ezeknek táplálékul történt fölhasználása az összegyűjtött több állcsont ősidőkben megégett állpotából önként következik.

¹ E sorozat összeállításában Dr. *Pethő* Gyula kir. főgeológus úr is szíves volt adatokkal támogatni, melyért köszönetemet fejezem ki.

IV. Egyéb tárgyak.

Ezen csoportban foglaltam össze mindazon ősemeri tárgyakat, melyek kevesebb mennyiségben való találhatóságuknál fogva az előbbi I., II., III. csoport terjedelméhez viszonyítva egyes külön csoportok felállítására elegendők nem voltak. Ilyenek:

A) Ősemeri csontváz-részek.

Az őstelepen eszközölt ásatás alkalmával a leggazdagabb tartalommal bíró földhalomból munkásaim meglepetésemre egy sérült emberi koponyát emeltek ki. Ezt követőleg óvatosan és figyelmesen körülástam a lelőhelyet, hol a domb felszínétől 3—4 dcm. mélyen s m. e. 8 dcm. széles területen egy elég ép megtartású csontvázra akadtam, melynek előbb alsó lábszár-, majd a felső lábszár- és kar-csontjai s aztán legalúlról a törzs apróbb csontdarabkái kerültek elő a fekete nyugvó-helyükből. Ezen adatok szerint úgy látom, hogy a boldogult hanyatt fekvé vagy ülve, a mellhez közelített térdekkel összezsugorított helyzetben lett eltemetve hátramaradottai által. A halomban heverő cserepeken, csontokon stb. kívül semmi sirmellékletet nem kaptam. A zsiros televényben a koponya-, a lábszár- és kar-csontok jól conserválódtak, ellenben az apróbb csontocskák már gyengék és porlékonyak. A csontok színe sötétes-rozsdás (okker-) barna, mint a konyhahulladékoké. A nem teljesen ép végű hosszú csontok méretei:

ezombesont = 38 cm.	felkarsont = 28 cm.
sípcsont = 32 cm.	alkar,(orsó) = 24 cm.
összesen = 70 cm.	összesen = 52 cm.

tehát a csontváz egy kifejlődött s nem kistermetű egyén tulajdona. Még tovább menő osteologiai és cranologiai följegyzéseket ide nem iktathatók főtartván az ily tanulmányt anthropologus számára, mint a ki az erre vonatkozó szakismeretekkel rendelkezik.¹

93. III. 12-én a frissen felszántott földek területén egy kis gyermek koponya hevert az ekevasa által klfordítva darabokra repedezett és szétvált állapotban. Az alsó állkapocs hiányzik. A koponyacsont barnás-sárga színű, vékonyfalú és mállekony.

Végül az őstelep dombjain mutatkozott még egy néhány koponyacsont apró töredék is. Hogy a tulajdonképi őstemető (necropolis) hol volt, nem tudni. A leirt vázletelek a lakások közelében voltak eltemetve.

¹ A csontvázat beszolgáltattam a délmagyarországi múzeumba Temesvárra.

B) Fényüzési tárgyak.

A telep két dombjáról került elő két kis tengeri-csiga, egyik 12 mm. hosszú, mézsféher színű *Conus* sp. hiányzó csúcsa helyén 2 mm. átmérőjű lyuk van szabályosan kerekítve; a másik egy mézszürke *Cerithium* sp. 2·5 cm. hosszú, kopott töredéke. Nem egyebek ezek mint fényüzési tárgyak, melyeket a csúcsnál mesterségesen fűrt lyukon és a csiga köldök üregén áthozott fonalon egyéb tengeri mollusca fajokkal és más apró tárgyakkal is együtt fellüszve nyak vagy kardisznek használtak.

Jellemző tény, hogy már az ősemberiség is, daczára az őszön vezérleténél fogva az »önfentartására« irányított összes tevékenységének, e mindennapi fáradságos és elmaradhatlan munkája mellett a hiúságnak is eleget téve, a cultura haladásával karöltve járó fényüzést, a cziczomát sem nélkülözhetette.

A *Cerithium* gyenge megtartású s e szerint lehet fosszil alak is. Leginkább a felső mediterránkori (felső miocén) *Cerithium Bronni*, Partsch. fajhoz hasonlít, de fogyatékosága nem engedi azonosságát biztosan megállapítani. De lehet olyan recens (péld. földközi tengeri) alak is, melyet a tengerparti hanyódás-vetődés koptatott, rongált és fehéritett meg, s minthogy a *Conus* nincs fosszilizálva s alkalmasint ez a Földközi tengerben jelenleg is élő alak, nem tévedek, ha a Földközi (Ádriai) tengerből állítom az őstelepre kerülteknek, melyek ezen esetben fényes bizonyítékát hirdetik a telep ekkor létezett vándor-kereskedelmi vagy helyesebben cseretorgalmi viszonyai előrehaladott állapotának.

C) Agyag-bálvány.

A telep egy dombján találtam azon érdekes kis, szürkés-feketére égetett agyagtárgyat, mely jobban megtekintve egy kis emberi szobor töredékének ismerhető fel. A töredék egész magassága csak 2·5 cm. Ábrázolja a test felső részét a mellközéptől letört fej, karok és derék nélkül. Különös hosszúkás gerincezforma emelkedés vonul végig a nyaktól lefelé a törzs közepén. hihetően a mellső részen. A két kar oldallel vízszintesen indul ki a törzsből, de mellette 5 mm.-nyire már letörött. A törzs szélessége a honaljban 23 mm. legnagyobb vastagsága 20 mm., karvastagság átmérője 8 mm. Az ép szobor magassága körülbelül 1 dm. lehetett. Valamint más őstelepek agyagszobrocskái szoktak lenni, azonképen ez is egy bálvány, mi a telep bárbar lakói pogány vallásos érzületének adott örök időkre maradandó kifejezést. Egyszersmind a szobrászat művészetének egy történelem-előtti időben készített, a kornak megfelelőleg természetesen nagyon kezdetleges tárgyát is van alkalmunk benne szemlélhetni.

D) Cseréptárgyak.

a) Fonó-orsó gomb alakú, szürkére égetett agyagtárgy közepén 7 mm. átméretű lyukkal. Egyik oldala lapos, a másik kissé domború. Átlagos átmérete 3 cm., vastagsága 13 mm. Nem egészen szabályos köralakú oldala fogaskerekűen recézett, 10 foggal vagy éllel. Fonó orsó vagy zsinagra fűzve díszítő-tárgy lehetett.

b) Köralakú cserép drb., eltört edény-cserépből alakították s törési szélein megdörzsölve simították. A lapos cserép átm. 4 cm., vastagsága 8 mm. Egy másik ily cserépkorong feltöredéke 33—34 mm. átméretű és 7 mm. vastag Céljük ismeretlen, különben aligha nem játékból készült céltalan készítmények.

c) Agyagból formált és égetett nagy hengerded alakú tárgy töredéke. Alapjának átm. 8 cm., a henger hossza hiányzik s így rendeltetését nem lehet tudni. Hasonlít a virágcserepekben összetömörült és kiborított föld alakjához.

d) Ellipszisre alakított, pogácsaszerű égetett agyagtárgy töredéke 3,5 cm. széles, 1,5 cm. átlagos vastag, hossza eltört. Alsó része lapos és síma, a felső domború s egymás közelében párhuzamosan haladó egyenes bekarczolásokkal van díszítve a tárgy hosszirányában. Szintén ismeretlen célú tárgy.

E) Sövénytapasz-darabok.

Előkerülnek ritkán kis töredékekben, részint nyers, részint égetett agyag-darabok, egyik oldalukon, mind hosszában egymás mellé helyezett, 1 cm. meg nem haladó átmérőjű, kerek átmetszetű természetes vesszők, nádszálak, vagy más dudvaszár benyomatával. Egy 12 cm. hosszú, száradt, sárga nyers agyagdarab egyik oldala egyenetlen, másikon pedig tizenöt, 1—10 mm. átmérettel bíró hengerded vessző benyomat csoportozata tűnik ki. A vesszők egymás melletti rendjét csak a ferdén benyomódott legvékonyabb szálak zavarják meg. Vöröses-sárga téglaszínre és téгла-keményre égett, 3,5 cm. h. agyagtapasz töredék egyik felén 1 cm.-nél vékonyabb átméretű, 8 vesszőbenyomattal. Feltűnő a benyomatok oldallapjainak simasága. E két példány után még megemlítek 2 lágy, mállékony nyers agyag s 4 tömör, égett darabot. Eredetüket illetőleg kétségkívül a kunyhóalakások vagy más valamely épület sövény-falának agyagtapasztekái voltak.

F) Égett agyagrögök.

Ide kisebb, agyagsárga, sötét hamúszínű vagy feketés-szürke, tökéletlenül vagy igen megégett, idomtalan agyag-darabok tartoznak,

melyek a már említett tűzpadok helyenként kőkeménységüvé égett aljzatának széthullott töredékeit képezik. Előfordulásuk gyakori.

Ritkábbak többé-kevésbé üveges, általában likacsos szövettű, könnyű, a tűz hatása által lefűjt, hollyagos salak-darabok, mint az agyagnak bizonyos körülmények között képződő égési terményei, melyekkel a tégláégető helyeken is találkozhatni. 2 darab salak apró likacsos, fekete színű és a vizen úszik.

Legvégül az őstelepen gyűjthető tárgyak sorozatát mészmárga kiválások, concretiók, apró fekete faszén morzsalékok és hamú rekesztik be.

Következtetések.

A geologiai-archaeologiai kutatások alapjául mindenkor az ősemberi tárgyak szolgálhatnak, melyeknek a lehető legnagyobb mennyiségben való összegyűjtése, lelhelyeik gondos megfigyelése, a lelt tárgyak csoportosítása és minden egyes csoport tüzetes tanulmányozása után, az irodalmi feldolgozásnál legvégül az észleletek megvilágított eredményeinek összefűzése vagyis a következtetések levonása következik. Mindaz tehát, mit a fenti czim alá foglalva mondandó lesznek, az a kécsai telep ősemberének életmódját, foglalkozását, szokásait, környezetének saját magával kapcsolatos viszonyait, értelmiségét és kulturális állapotát illusztráló tények rövid, általános, jellemző csoportosítása leend. S ezt kezdem most a lakhelyen.

A »Kurjacska gredai« telep egy közepes nagyságú, történelem előtti őshelység (lakóhely) vagy állomás volt, melyen a tűzhelyek közelében faágakból összetakolt sátrakban és vályoggal betapasztott kunyhókban a már kifejlődve volt törzsbeli összetartozóság érzeténél fogva közösségben hosszabb ideig laktak a telepesek. Utóbb azonban az ép tárgyak, eszközök, edények stb. hiányzásának tanúsága szerint, a lakók minden birtokukban levő használható holmit magukkal vive, ismeretlen okok miatt elköltözködtek a telepről s odahagyták azt a végleges pusztulásnak.

Táplálékát növényi és állati anyagok képezték. Az előbbieket közül leginkább — adatok hiányában ismeretlen — gabonaneműeket termesztett, míg az utóbbiakból a házi- és vad emlősöket egyaránt, továbbá madarak, halak és kagylók húsát főleg főzve-sütve költötte el.

Ruházatából semmi sem maradt meg; állati bőr volt a legalkalmasabb erre a textilis-mesterség egyszerűbb termékeivel, melyekhez még kiegészítésül apró-cseprő tárgyak járultak, mint ékszerek.

Foglalkozásáról a legtöbb mondható a jellemző lelettárgyak alapján. Megnevezett vadállatok s a hal a hálónehézékkal együtt a vadászat-halászat gyakorlását jelzik. A házi állatok jegyzékéből az

állattenyésztés előrehaladottsága olvasható ki, mivel a jelenlegi házi emlős állataink nagyobb része meg volt már szelidítve birtokukban. Az őrlő- és morzsolókövek kétségen kívüli tanúbizonyságai a telepesek gabnatermesztési, tehát földművelési foglalkozásának. S e foglalkozások után, — minthogy állandó megtelepedés és földművelés a tulajdonképeni kultúra kezdetei — nagyon természetesen előbb csak házi iparilag s későbbi időkben a nagyjában meghonosulni kezdő munkafelosztás elve szerint lassanként a különböző iparágak is fejlődésnek indultak. Telepükön is megtalálhatók a kezdődő ipar némely ágai, melyeket már bizton üztek, ezek az agyagművelés vagy fazekasság (ceramika), a fonás-szövés (textilis-iparág) és a kohászat (bronzöntés). Az iparnak elválaszthatatlan kísérője szokott lenni a készített tárgyak csinosítása, díszítése, a mi a művészet egyik legalsóbb fokát a díszített cserepeken képviselt iparművészetet képezi. Az agyagbálványocskák a szobrászat egy kiindulás pontja. A cserekereskedésnek vagy általában valamely szükséges, de nélkülözött anyag, tárgy távolibb vidékekről való megszerzésének eszközlését a kőmateriaik, valamint még inkább a tengeri csigalajok jelenléte igazolja (import holmik). A megállapított előzmények után bátran kimondhatom, hogy ősembereim főfoglalkozása az őstermelés volt, mi mellett alárendeltebb szerepet játszott az ipar.

Szerszámjai, melyeket munkája közben használt: bronzeszközök, őrlő-, törő- és morzsolókö, kalapács, kőcelt (ék), kővéső-balta, kőkés, csont-ár, csont-tör, fonó-orsó, háló-súly, nagyszámú faeszközök, parittyá-kavics, simítókö, stb.

Vallásos érzetük az agyagbálványban jut kifejezésre. Pogányok (barbarok) voltak. Temetkezési szokás szintén ismeretes előttünk.

A teleplakók az emberi művelődés sok ezredéves múltjának azon fokán állottak, midőn már a nomád életmód kulturát nélkülöző viszonyait az állandó megtelepedés vagy legalább az egyazon területen hosszú ideig való tartózkodás váltotta fel.

Mely korból származik ezen őstelep? Ezt a geológiai viszonyok és a leletek összessége határozzák meg. A geologia elvei szerint az ő-alluviális időben a neolith-kőkor léte volt folyamatban, az új-alluviumban pedig már a bronzkor létele vette kezdetét. Minthogy a telep culturretege, a fekete televéüyföld új-alluviális, természetesen a telep is új-alluviális azaz bronzkori. Ugyanezt bizonyítják a leletek tulajdonságai is. A számos házi-állat, földművelés, a ceramika fejlettsége, az ornamentikai alakok változatossága és a díszítés kedvelése, a csüesökdsz, iparművészet, a fonás-szövés ismerete, a fejtett, széles területű csereforgalom, a fényűzés, bálvány, általában a civilizatio és cultura, de legkiváltképen a bronz jelenléte a neolith-kőkornál későbbi időszakot jeleznek s egyenesen a bronzkorra mutatnak. Némely köszerek technikája, némely szokás, pl. a temetke-

zés még kőkori jellegű ugyan, de e körülményt a kőkortól a következő időszaknak történt átörökléséről kell tekintenünk, mert hogy ők a bronzkorral ismeretséget kötöttek, ez egymagában kizárja az eszközök anyaga és technikája alapján felállított korszakokból a neolith-kókor eshetőségét. De a vidék területén a fekete föld képződése előtt az ősember nem is tartózkodhatott az ó-alluvium végén az egész vidéket elborító nagy tó miatt s csak az új alluviumban lett száraz terrenum, melyen le is telepedett a bronzkori ősember, megalapítván többek közt a kécsai »Kurjácska gredai« állomást.¹

Közleményem befejezésével végül nem mulaszthatom el a dél-magyarországi történelmi és régészeti Múzeum-Társulat választmányának azon kitüntető és bizalma és anyagi segélyezéseért, mely által lehetővé tette nekem e teljesen ismeretlen őstelep behatóbb kutatását és tanulmányozását, ez úton is legőszintébb köszönetemet nyilvánítani.

Kécsa, Torontálmegye, (újabbán Apahidán.)

¹ Az értekezés leírásának alapjául szolgáló őstárgyak két collectioban vannak megőrizve, u. m. a délmagyarországi muzeumban Temesvárt és saját enemi gyűjteményemben, mely idővel bízhetőleg az Erd. Muz.-Egylet tulajdonába lesz bekebelezve.

Orosz Endre.